

ב. משמעותה של תיבת "נבילה" היא (לשיטת רש"י) בהמה שמתה מאל"י, אבל אם נשחטה (גם כשהיא טריפה) אינה נקראת בשם זה (ולא רק שאין בה איסור נבילה. וכן משמע מלשון רש"י תולדות כז, ג: "ושחוט יפה שלא תאכילני נבילה"), ולכן אינה אסורה באכילה משום נבילה.

(מה שאין כן על פי ההבנה הראשונה (שרק מפני שנאמר "וכי ימות" אינה מטמאה), יש לומר שאין בה איסור נבילה לפי שאין איסור חל על איסור).

אלא שזהו דוקא בבהמה טהורה, אך לא בטמאה, שלא שייך בה שחיטה כלל (ואילו טריפה היתה בה תורת שחיטה לפני שנטרפה - ראה תורת כהנים שם. חולין עב, ב).

יא, מב

כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם

הולך על גחון: זה נחש. ולשון גחון שח"י, שהולך שם ונופל על מעיו.

כל הולך: להציא השלשולין ואם הדומה לדומה.

הולך על ארבע: זה עקרב.

כל: להציא את החפושית, אשקרצו"ט נלע"ז, ואם הדומה לדומה.

הכרחו לפרש שכוונת הכתוב היא לנחש ועקרב מוכן בפשטות: הביטוי "הולך על גחון" מצוי בתורה רק בנחש ("על גחונך תלך" - בראשית ג, יד), ועל דרך זה - השרץ היחידי ההולך על ארבע הוא העקרב.

לפי זה מוכן גם דיוק לשון רש"י "זה נחש", "זה עקרב", ולא "כגון נחש", "כגון עקרב", כפי שכתב לעיל (פסוק כז) על "כל הולך על כפיו" - "כגון כלב ודוב וחתול" (וכן אין רש"י מפרש שם את הריבוי של מלת "כל"): הפירוש הפשוט של "כל הולך על כפיו" הוא - כל החיות שבסוג זה (ורש"י מביא דוגמאות אחדות - "כגון"); ואילו כאן מוכרח לפרש "זה נחש", "זה עקרב" (ובמילא מוכרח ש"כל" בא לרבות). וראה ביאור הבא.

אבל צריך ביאור:

א. על הפסוק "ושם הנהר השני גיחון" (בראשית ב, ג) מפרש רש"י "שהי" הולך והומה והמייתו גדולה מאד כמו וכי יגח שמנגח והולך והומה", ואם כן מדוע אינו מפרש גם כאן שנחש נקרא "הולך על גחון" "בעבור הרוח שיגיח ממנו" (לשון האבן עזרא בראשית ג, יד).

ב. מדוע אינו מפרש כהתרגום - "כל דמהלך על מעוהי" (היינו ש"גיחון" פירושו מעיים).

ג. (בדיבור המתחיל כל הולך). מדוע מעתיק בדיבור המתחיל גם את המלה "הולך".

ד. (בדיבור המתחיל הנ"ל ובדיבור המתחיל כל). מנין לו שתיבת "כל" מרבה שני דברים, שלשולין ודומה לדומה (וכן בעקרב - חפושית ודומה לדומה).

והביאור:

לרש"י הוקשה: מדוע נאמר "הולך על גחון", "הולך על ארבע", ולא נאמר בקיצור ובמפורש "נחש ועקרב"?

ועל כרחק שהתורה מדגישה תכונות אלו כדי ללמדנו ש"כל" בא לרבות שרצים הדומים לנחש ועקרב בתכונות אלו דוקא. ומטעם זה לא נאמר "נחש ועקרב", כי אז היינו מרבים מ"כל" רק שרצים שהם ממין הנחש ועקרב; ואפילו אם היינו מרבים גם הדומים למינים אלו - לא היינו יודעים אם הדמיון צריך להיות ב"הולך על גחון", "הולך על ארבע", או בפרטים אחרים.

לכן גם אין רש"י מפרש "הולך על גחון" "בעבור הרוח שיגיח ממנו", כי "כל הולך על גחון" בא לרבות שרצים נוספים, ולא מצינו שרץ אחר נוסף המגיח רוח בהליכתו.

כן אינו מפרש "כל דמהלך על מעוהי", כי לפי זה קשה: מדוע נאמר "כל הולך על גחון", שמכריח ש"זה נחש" (כנ"ל), ורק מלת "כל" - מרבה שרצים נוספים, ולא נאמר מלכתחילה לשון הכולל את כל השרצים שבסוג זה - כגון "הולך על מעיו" (וכיוצא בזה)?

ועל כרחק שאכן תכונת "הולך על גחון" מצויה רק בנחש בלבד. ולכן מפרש "שהולך שח ונופל על מעיו", היינו שכתחלה הוא רק "הולך שח", כפוף, אבל לא "על מעיו", ורק לאחר מכן הוא "נופל על מעיו"; ואילו "כל" מרבה גם שלשולין והדומים להם, שהם זוחלים תמיד על מעיהם (גם בתחלת הליכתם).

לכן מעתיק בדיבור המתחיל את המלה "הולך", כדי להדגיש שהדמיון בין השלשולין לנחש הוא רק בצורת הליכת הנחש, שזהו לאחר שהוא נופל על מעיו, אך תכונת "גחון" ("שהולך שח") אכן אינה מצויה בהן.

ועל דרך זה בעקרב: רק העקרב "הולך על ארבע" כפשוטו, ואילו החיפושית והדומים לה יש להם יותר מארבע רגלים, אלא שהעליונים אינם משמשין כל כך (כפי שכתבו המפרשים).

(ולכן ב"כל הולך על ארבע" מעתיק בדיבור המתחיל רק תיבת "כל", שהיא מתייחסת לכל מה שנאמר אחריה, כי הדמיון (החלקי) בין חפושית לעקרב הוא

ב"הולך על ארבע" (ואילו הי' מעתיק גם מלת "הולך" הי' משמע שהריבוי ד"כל" מתייחס רק לפרט ד"הולך", ועל דרך הנ"ל בנחש).

על פי זה מובן גם מה שמפרש "ואת הדומה לדומה":

רש"י משמיענו בזה שני דברים.

א. מלת "כל" אינה באה לרבות שרצים שממין הנחש והעקרב (שכאם כן, הרי זה מרבה גם שרצים כאלו שאינם דומים להם - ראה רש"י לעיל פסוק יג), אלא - שרצים הדומים לנחש ועקרב בענין "הולך על גחון", "הולך על ארבע", כנ"ל.

ב. לאידך, הרי אפילו שלשולין אינם דומים לנחש בכל פרטיו, אף לא ב"הולך על גחון" (כנ"ל); וכן דמיונה של החפושית לעקרב בענין "הולך על ארבע" הוא דמיון חלקי בלבד (כנ"ל).

ומשני דברים אלו נמצינו למדים, שמלת "כל" מרבה אפילו את "הדומה לדומה", ובלבד שיהא בו דמיון חלקי ב"הולך על גחון", "הולך על ארבע".

יינה של תורה

זה נחש - "דא יצר הרע" (זח"א לה, ב).

שהולך שח - בתחלה הוא מפתה ומסית את האדם שראשו יהי' מושפל וכפוף למטה, היינו שלא יקיים את הציווי (ישעי' מ, כו) "שאו מרום עיניכם".

ונופל על מעיו - על ידי זה הוא מביאו בסופו של דבר לידי כך שיהי' שקוע לגמרי בעניני אכילה ושתי' ודברים ארציים.

וכמאמר רז"ל (שבת קה, ב) "כך אומנתו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו לך עבוד עבודה זרה והולך ועובד".

מרבה רגלים: זה נדל, שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו ולכאן, וקורין ליינטפיד"ש.

רש"י אינו אומר בקיצור "זה נדל", אלא הוא מאריך "שרץ שיש לו רגלים מראשו ועד זנבו", כדי לבאר את המקור לפירושו: מכיון ששרץ זה יש רגלים "מראשו ועד זנבו", לכל אורך גופו, והוא נקרא על שם ריבוי רגליו ("ציינטפיד"ש" = מאה רגלים), לכן מסתבר שב"מרבה רגלים" מתכוין הכתוב לשרץ זה, ולא לשרץ אחר שיש לו הרבה רגלים.

אבל צריך ביאור: מדוע אינו מפרש שמלת "כל" באה לרבות את הדומה לנדל ואת הדומה לדומה, כפי שפירש ב"כל הולך על גחון" ו"כל הולך על ארבע".

(אבל אין להקשות מדוע נאמר בכתוב "מרבה רגלים" ולא "נדל" (ראה ביאור הקודם), שכן מלת "נדל" אינה מלשון המקרא).

והביאור:

התכונות של "הולך על גחון" ו"הולך על ארבע" מצויות בנחש ועקרב בלבד (ראה ביאור הקודם), ואם כן אין לפרש מלת "כל" כפשוטה (כל שרץ ההולך על גחונו או הולך על ארבע), כי חוץ מנחש ועקרב אין בנמצא שרץ ההולך על גחון או הולך על ארבע. לכן מוכרח לפרש שמלת "כל" באה לרבות שרצים אחרים, שלמרות שאין בהם תכונות אלו ממש - יש בהם תכונות דומות.

ואילו התכונה של "מרבה רגלים" (יותר מארבע רגלים) מצוי' בשרצים רבים, ובמילא פירוש מלת "כל" הוא כפשוטה - כל שרץ שהוא בסוג של "מרבה רגלים".

אמנם, לפי זה הי' לו לומר "כגון נדל" (שמשמעו שיש עוד מסוג זה), וכפי שפירש לעיל (פסוק כז) "כגון כלב ודוב וכו'", ומדוע אומר "זה נדל" (שמשמעו רק נדל)?

אלא:

מכיון שב"הולך על גחון" וב"הולך על ארבע" (נחש ועקרב) כוונת הכתוב לשרץ אחד בלבד, מסתבר שגם ב"מרבה רגלים" (שבאותו פסוק) הכוונה היא לשרץ אחד - נדל; ו"כל מרבה רגלים" פירושו כל הסוגים בענין (במין) "מרבה רגלים" (אבל אין זה ריבוי, כי אם משמעות תיבת "כל", ועל דרך הנאמר כמה פעמים לפני זה "למינו").

הולך על גחון: זה נחש

כל הולך: להניא השלשולין

רש"י מקדים לפרש "הולך על גחון", ורק לאחר מכן מפרש "כל הולך". וטעם הדבר מובן בפשטות: בתחילה הוא מפרש את העיקר, היינו מי הוא ה"הולך על גחון", ואחר כך מפרש את התוספת שבתיבת "כל". ואף ב"וכל הולך על ארבע" מפרש "הולך על ארבע" ואחר כך - "כל".

כל: להניא את המפושית ... ואת הדומה לדומה

בכתוב נאמר "וכל הולך על ארבע", אבל רש"י מעתיק "כל". ויש לומר שאין זה ד"ה חדש ברש"י והעתקת לשון הכתוב, אלא חלק מד"ה הקודם ("הולך על ארבע"), ולכן מסתפק בהעתקת לשון הכתוב הנוגע כאן ("כל"). ועל דרך זה בד"ה "הולך על גחון".

שם: להביא את המפושית ... ואת הדומה לדומה

כדפוס שני: עד כל, לרבות את הדומה. אבל ד"ה זה בא לפני ד"ה "מרבה, זה גדל כו". ואולי יש כאן טעות הדפוס, וצריך להיות חלק מד"ה הקודם (בהמשך ל"כל, להביא את החפושית").

יא, מז

להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין החי הנאכלת ובין החי אשר לא תאכל בין הטמא ובין הטהור: צריך לומר צין חמור לפרה, והלא כבר מפורשים הם, אלא צין טמאה לך לטהורה לך, צין נשחט מציו של קנה לנשחט רובו. ובין החי הנאכלת: צריך לומר צין צני לערוה, והלא כבר מפורשים הם, אלא צין שנולדו זה סימני טריפה כשרה לנולדו זה סימני טריפה פסולה.

צריך ביאור:

א. לפי הסלקא דעתך - (א) מדוע נקט ארבע מינים אלו דוקא (חמור ופרה, צבי וערוד). (ב) מנין לו שחציו הראשון של הפסוק ("טמא" ו"טהור") מדבר בחמור ופרה, וחציו השני ("נאכלת" ו"לא תאכל") מדבר בצבי וערוד.

ב. לפי המסקנה - מאי משמע שבחציו הראשון של הפסוק מדובר אודות "בין נשחט חציו של קנה כו", והחלק השני מדבר ב"נולדו זה סימני טריפה".

והביאור:

מאחר שרק בחציו השני של הכתוב נאמר "החי", מובן שחציו הראשון, "להבדיל בין הטמא ובין הטהור", מדבר בסוג הבהמה, שהוא מצוי יותר מאשר סוג החי, והרי "דבר הכתוב בהוה". לכן נקט בחציו הראשון של הפסוק חמור ופרה (שני מיני בהמה), ובחציו השני - צבי וערוד (שני מיני חי).

והנה, הלשון והתוכן של "להבדיל" מתאים רק אם ישנו דמיון מסויים בין שני המינים (שכן דברים השונים זה מזה לגמרי אינם זקוקים להבדלה). לכן נקט חמור ופרה דוקא (ולא בהמות אחרות), כי יש ביניהם דמיון מסויים, וכן - שניהם מהבהמות המצויות ביותר.

וכן לגבי חיות נקט צבי וערוד, כי בין החיות הנאכלות הצבי הוא מצוי ביותר, וערוד דומה לצבי (שכן ב"ערוד" מתכוין רש"י לחי הנזכרת בתנ"ך (איוב לט, ה) ובמשנה (כלאים סוף פ"ח), שהיא קלה ברגלי כצבי (פירוש המשניות להרמב"ם כלאים שם), ומזה מובן שהיא דומה לצבי גם במבנה הגוף).

והנה, הלשון "טמא" לגבי איסור אכילה נאמר בכתוב לגבי מיני בעלי חיים האסורים באכילה, לא במיני בעלי חיים המותרים באכילה (ואפילו החלקים